

Doboviczki Attila T.

Archívumépítési tapasztalatok pandémia idején – Az upecs.hu hálózati adattár

Dr. Kocsis Miklós emlékének

Talán nem kockázatos azt állítani, hogy a globális koronavírus-járvány és az azt követő intézkedések következtében alapvetően átalakult az életünk. Az olyan közösségi helyszínek bezárásával, mint az egyetemek, könyvtárak, levéltárak, s ezzel együtt az otthoni munka, a home office előtérbe kerülésével egyértelműen felértékelődtek az online adattárak és hálózati archívumok. A tudás forrásának olyan formái ezek, amelyek egyúttal éppen az elérhetőség új mintázatait is jelentik. Hogy másra ne utaljak, az azonnaliság, a szinkronitás fogalma jellemzi ezeket: könyvek, folyóiratok, levéltári dokumentumok, archív anyagok pillanatok alatt állnak rendelkezésünkre. Ha mindehhez hozzátesszük, hogy a digitalizált/digitális dokumentumállományok kereshetőek is, akkor egy olyan kiterjedt „szöveg univerzumot” kapunk, amely a kutatók számára felbecsülhetetlen segítséget, s a pandémia múltával is pótolhatatlan közeget jelent. Ezeket az online adattárakat ugyanis – mint általában az új média jelenségszféráját – egyszerre jellemzi az instabilitás állapota is; egyes adattárak eltűnnek, mások csak bizonyos feltételek mellett elérhetőek, akárcsak időszakosan válnak szabad használatúvá. A tartalmak megosztása a hálózaton különféle eljárás módok mentén zajlik: adatbázisok, autonóm hipertextusok, különféle alkalmazásokra épülő dokumentumtárak egyaránt előfordulnak az interneten – legyen szó akár állami vagy magánarchívumról.

Jelen tanulmány az általam kezelt *upecs.hu* hálózati adattárról és ennek a képzőművészeti adattárnak a létrehozása során szerzett tapasztalatokról kíván beszámolni, amely részben a Magyar Művészeti Akadémia ösztöndíjprogramjának keretében végzett kutatásomat is érinti. Az alábbiakban esettanulmány-jelleggel ismertetek néhány, a kutatásra jellemző területet, szempontot, elsősorban a Pécsi Műhely képzőművész-csoport munkásságával kapcsolatban. A csoport képzőművészeti médiahasználatát – a fotó, a film, a televízió, a videó és az animáció – szervesen illeszkedik a korszak művészetére jellemző expanzív tendenciák közé, amely az eszközhasználat mellett az olyan műfajokra is kiterjed, mint a performansz, az akció, a happening, a fluxus vagy éppen a land art tevékenysége, amelyek a műhely tagjainak alkotói tevékenységét végigkísérik. Ez a mediális gondolkodás az, amely egyszerre tapasztalható a Pécsi Műhely tagjainak egész életművében, illetve a rendelkezésre álló dokumentumok is számos aspektust megjelenítenek ebből.¹ Ezt tekintem e korszak archeológiájának, amelyből a mediális jelleget szeretném az alábbiakban hangsúlyozni.

¹ A képzőművészeti médiahasználat kérdésköréről ld. Szerk. PETERNÁK Miklós – SZEGEDY-MASZÁK Zoltán: *Médiatörténeti szöveggyűjtemény*. Bp., MKE-Intermédia, 2011.; BEKE László: *Médium/elmélet. Tanulmányok 1972–1992*. Bp., Balassi-BAE Tartóshullám-Intermédia, 1997.

Pinczehelyi Sándor 1977-ben lett a Pécs MJV Városi Tanácsa által alapított Városi Kiállítóteremnek, a későbbi Pécsi Galériának, amelyet az évezred végéig vezetett. A hetvenes évek neoavantgárd tendenciái között nem volt ritka, hogy a művészek saját, a privát szférában vagy éppen az illegalitásban gyökerező fórumokat-intézményeket hoztak létre. A Pécsi Galéria helyzete abban különbözött ezektől a törekvésektől, hogy a helyi közeg befogadónak bizonyult; 1977-ben intézményes keretek között jöhetett létre a kiállítóhely.

A hetvenes-nyolcvanas évek képzőművészetét illetően Pécsre kulturális szigetként lehetett tekinteni. Olyan művészeti tendenciák és alkotók képviselték magukat a pécsi kiállításokon, akik máshol csak korlátozott-ellenőrzött keretek között jelenhettek meg. A pécsi kiállítások gyakran „kísérletek” voltak, az itt „tesztelt” koncepciókat és törekvéseket azután más kiállítóhelyeken is be lehetett mutatni. A Pécsi Galéria nemcsak „végpontként” volt jelen a korabeli képzőművészeti intézményi hálózatában, hanem központi szerepet játszott aktív alakítójává is vált a színtérnek. Ezzel együtt a galéria komoly tekintélyt vívott ki a hazai és a nemzetközi művészeti életben. Rangos közreműködők, magas színvonalú kiállítások jellemzik ezt az időszakot. Ezek közül is kiemelkednek a *Rajz / Drawing* (1980, 1982, 1984, 1986), illetve *A táj / The landscape* (1983), valamint *A természet / The nature* (1985) című kiállítások. Nemzetközi kiállítások (plakátok/posters) alapozták meg a galéria értékes, jelenleg még nem archivált, nem feldolgozott plakátgyűjteményét is. A negyven év történései között fontos szempontként jelenik meg a galéria kiadói tevékenysége: a katalógusok és egyéb kiadványok alapján a galéria működésének történetét részletetekbe menően követhetjük végig. A közel három évtized alatt több száz kiállítást szervezett a galéria, amelynek következtében az intézmény archív anyagai között sok ezer katalógus, meghívó, plakát, levelezés, fotódokumentáció és egyéb szervezési anyag gyűlt össze – nemcsak a saját kiállítások, programok anyagaiból, hanem számos értékes dokumentum került ide más intézményektől, alkotóktól is.

2017-ben egy nagyszabású kiállítás kurátoraként igyekeztem bemutatni ezt a páratlan kincsesbányát, ahol a feldolgozatlanság állapotát és annak lehetőségét helyeztem a középpontba.² A Pécsi Galéria jubileumi tárlata hozta magával azt a munkát, amelyet jelenleg is folytatok az archív anyagok digitalizálásának és archiválásának területén. Az elsősorban egyetemi szemináriumokon zajló kutatás során ezres nagyságrendben dolgoztunk fel anyagokat nemcsak a Pécsi Galéria, de a Pécsi Műhely, s alkalmasint a nyolcvanas-kilencvenes évek fentebb hivatkozott pécsi alternatív-underground kultúrájának dokumentumaiból is.

Jelen tanulmányban szövegcsoportokat, fotódokumentumokat egyaránt elemzés tárgyává teszek, amelyek mélyfúrászerűen, egy-egy mikrotörténetet kiemelve kibontva mutatnak rá a korszak sajátosságaira.

---

² *Pécsi Galéria 40.* Kurátor: DOBOVICZKI Attila. Pécsi Galéria, 2017. augusztus 31. – október 8.

Az upecs.hu hálózati adattár

Az *upecs.hu* hálózati adattár első verzióját 2014-ben a Pécsi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékén egy kutatás keretén belül hoztuk létre a nyolcvanas–kilencvenes évek pécsi alternatív-underground kultúrájának dokumentumaiból.³

Azt a célt tűztük ki, hogy összegyűjtjük, feldolgozzuk és bemutatjuk azokat a dokumentumokat, amelyek alapján felidézhető a város közelmúltjának egy fontos, izgalmas korszaka. Tudtuk, hogy a korabeli dokumentumok digitalizációja és azok közzététele csak az első lépés egy valódi, a korszak kulturális örökségét feldolgozó közösségi gyűjtemény kialakítása felé. A gyűjtemény alapját azok a médiaanyagok képezik, amelyek az elmúlt évek kutatómunkái során kerültek a látóterünkbe, de sok fontos adományt kaptunk az egyes projektekben közreműködő partnereinktől is. Első körben a helyi művészeti szcénával, zenekarokkal, képzőművészekkel, a helyi médiával és az ebben az időszakban megjelent kiadványokkal foglalkoztunk.⁴ E munka során közel ezer dokumentumot – fotót, mozgóképet, hanganyagot, szöveget, kiadványt, levelezést – rendeztünk egységes adattárba.

Ennek a mintájára került sor a Pécsi Műhely (1968–1980), majd a Pécsi Galéria (1977–) dokumentumainak feldolgozására. Egy olyan online képzőművészeti adattár és archívum létrehozása, illetve egy kutatható adatbázis kialakítása volt a cél, amely egyfelől a további kutatások, másfelől a szélesebb közönség számára is elérhetővé teszi a korszakra vonatkozó dokumentumok széles körű tárházát. Az archiváló tevékenység ugyanis elősegíti az összefüggések újszerű láttatását: a korabeli kulturális, művészetpolitikai környezet megrajzolása szempontjából elengedhetetlen a szükséges dokumentumok számbavétele, feldolgozása. Jelenleg az adattár közel négyezer tételből áll, amelyek metaadatulva, digitalizálva kerültek az online archívumban publikálásra. Az adattár nem műtárgycentrikus, azaz műtárgy-reprodukciók csak elvétve találhatóak benne. Sokkal inkább jellemzik a dokumentumtípusok: kiállítás- és egyéb eseménydokumentációk, fényképek, leírások, meghívók, katalógusok, plakátok, egyéb kiskiadványok. De ugyanígy megtalálhatóak benne hang- és videódokumentációk, levelezések, műleírások, folyóiratokban megjelent kritikák, tanulmányok. Maga az adattár a Collective Access elnevezésű szabad felhasználású, „open source” alkalmazásra épül, amelynek informatikai hátterét a pécsi Innoteq Kft.-vel közösen alakítottuk ki. Már a tesztüzeműben Kismányoky Károllyal együttműködve a Pécsi Műhely képzőművészeti csoport dokumentumainak teszteltük a rendszer működését; az akkor szerzett tapasztalatok nagy elvárásokat támasztottak a további munkához. Az olyan megjelenítési opciók, mint a térkép-, illetve a dokumentumok időalapú vizualizációja, továbbá a műfaji, mediális kategóriák szerinti lekérdezések, az egyes személyek adatbázisközpontú lekérdezhetősége a kapcsolt rekordokkal már néhány tucat elem

³ *Hálózati médiaarchívumok újfajta szervezési lehetőségei. TÁMOP 4.2.2. C-11/1KONV-2012-0005. Kutatásvezető: Szijártó Zsolt. A kutatásban részt vettek még: Havasréti József, Mester Tibor.*

⁴ *upecs.hu Underground Pécs: 1980–1999. A pécsi alternatív kultúra dokumentumainak hálózati médiagyűjteménye.*
<http://upecs.hu/> (utolsó letöltés: 2022. 06. 25.)

feltöltése után valódi adattárként jelenítette meg a metaadatolt dokumentumállományt. A megkezdett munkát 2017-ben a Ludwig Múzeumban mutattuk be egy három érintőképernyőre applikált online adattár formájában. A monitorokon idővonalra applikáltuk a feldolgozott dokumentumokat, amelyek között a látogatók szabadon böngészhették a valamikori kiállítások meghívóit, fotódokumentációit, vagy éppen séggel lapozgathatták a digitalizált korabeli katalógusokat, levelezéseket.

A Pécsi Műhellyel kapcsolatos dokumentumok az adattáron kívül is megtalálhatóak különféle adatbázisokban, bár ezek leginkább műtárgyak digitális reprodukciói, s csak néhány esetben találkozhatunk archív projektek dokumentációival. Ez utóbbiak közül említésre méltóak az Artpool Művészeti Kutató Központban őrzött, az 1972-es, illetve az 1973-as Galántai György balatonboglári kápolnatárlatainak archív anyagai, amelyek a Pécsi Műhely tagjainak munkáit is őrzik.

A Pécsi Műhely 1972-ben Galántai György felkérésére készített úgynevezett táj-korrektíóterveket Balatonboglárra a nyári kápolnakiállításukhoz kapcsolódva. E művek az épület környezetébe helyezett objektumok különféle terveiből álltak, ahol a tagok más és más elgondolásai jelentek meg a tervként megszülető fotókollázsokon. A kiállításra 1972. július 10. és augusztus 3. között került sor, a műhelyesekkel együtt állított ki Harasztý István is. Érdekes összefüggés, hogy Harasztýnak itt volt látható az a *Madárkalitka* (A szabadság madara) című 1972-es munkája, amelyet két évvel később Pécsen is bemutatott. A kalitka ajtaja akkor nyílik ki, amikor a madár az ülőkére száll, lévén, hogy a súlya zárja a szerkezetet. Mihelyt felemelkedik, a kalitka ajtaja is becsukódik. Ezt az erősen politikainak ítélt művet az illetékesek egy nap után eltávolították a kiállításból. A műhelyesek a fotókollázsokon kívül geometrikus munkákat, land art fotódokumentációkat is bemutatnak. Harasztý műveit Aknai Tamás, a Janus Pannonius Múzeum művészettörténésze a Pécsi Műhely tagjainak munkáival együtt zsűrizte. Erre a budapesti felügyeleti szervek kikerülése miatt került sor.⁵

A balatonboglári kiállítás abból a szempontból is vízválasztónak tekinthető, hogy a korábbi, látszatra egységesnek tűnő megnyilatkozások itt határozottan jelenítik meg azokat az egyéni útkereséseket, amelyek mentén a műhelyesek alkotói elképzelései önállósodtak. Míg Pinczehelyi Sándor itt még megmaradt a tájba helyezett geometrikus táblakép-konceptiónál (bár terveiben egy nagy léptékű, a látványt irányító térstruktúrát helyez a tájba, ahogyan három egymás mögé helyezett négyzetes kereten át a Balatonra irányítja a „kukucsalkók” figyelmét), addig Kismányoky Károly, Ficsek Ferenc, de Szijártó Kálmán is határozottan új koncepcióval jelentkezett. Ugyanitt jelent meg először Halász Károly későbbi magaslessorozatának egyfajta – plasztikai térstruktúrába komponált – protoverziója is. Kismányoky jelvizsgálata itt még nem annyira konkrét üzenet formájában fogalmazódott meg, hanem egy-egy jelmonatívnak a sorozatszerűen ismétlődő térbe helyezésével. Kismányoky fekete, illetve

---

⁵ A művet lásd: HARASZTÝ István: *Madárkalitka*, 1972, a székesfehérvári Szent István Király Múzeum gyűjteményében.

A zsűrizésről lásd Aknai Tamás levelét Galántai Györgynek, Artpool Művészeti Kutató Központ K/10a/1972; K/10b/1972.

PÉCSI MŰHELY: *Tájkorrekciók*. Artpool Művészeti Kutató Központ online.

<https://artpool.hu/boglar/1972/720706PM.html> (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)

fehér verzióban sokszorosított, efemernek ható jelelemeket fixált egy nejlonszalagon – gyakorlatilag az akkor készült tűzzománcfalmunkájának sablonjairól készített minta-sort –, s ezekkel különböző térhelyzeteket, térintervenciókat hozott létre. Ficzek öt nagy méretű, gömbhatású objektumot illesztett a tájba, ahol a gömbtérhatást színes körök illúziójával kívánta elérni. Szijártó egy organikus munkatervvel jelentkezett, ahol a terven természetes struktúrákat – fasort, párhuzamos fatörzseket – font össze vesszőkkel, különféle síkdarabokat, térkompozíciókat alakítva ki. Ezek a munkák valójában megpróbálták egymásba kapcsolni azt a két típusú eljárásmodot, amelyet egyrészt a tűzzománcmunkák és azok lehetséges építészeti, környezetformáló felhasználása során sajátítottak el, másrészt a természeti beavatkozás fentebb taglalt módszereitől tapasztaltak meg. Ugyanakkor a tagok ekkortájt szembesültek a land art-kísérletek, az ezekben megfogalmazott, megfogalmazható lehetséges problémák korlátaival, s innentől kezdve érdeklődésük végérvényesen más irányba fordult.

A Pécsi Műhely részvételét, illetve a kor hangulatát, a politikai kontrollt, Boglár „radikalizálódását” jól jellemzi az alábbi anekdota 1973-ból: Halász vonattal érkezett Balatonboglárra, akit az állomáson a rendőrségi igazoltatás után a hatóság felszólított, hogy szálljon fel a következő, visszafelé induló vonatra. Halász engedelmeskedett, de egy másik vonattal ismét megkísérelt eljutni Boglárra, ami másodjára, jó félnapos késéssel, sikerült is neki. A helyszínen a már ott tartózkodó többi műhelytag kissé számonkérően fogadta, hogy hol késett idáig.⁶

A műhelyről online megtalálható anyagok közül kiemelkedik a zágrábi Marinko Sudac Avantgárd Múzeuma, illetve gyűjteménye. Az online adatbázisban jelenleg körülbelül száz műtárgy-reprodukció található a csoport tagjaitól, viszonylag feldolgozatlanul, jó néhány esetben téves/hiányos adatokkal. Hasonló nagyságrendben kapunk találatot a Pécsi Műhelyre keresve az Arcanum Digitális Tudománytár *Magyar kiállítási, művészeti katalógusok a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből 1947–2013* mikrogyűjteményében. Az *Arcanumban* ugyanakkor számos olyan korabeli folyóirat digitális kópiája is megtalálható – például *Művészet*, *Magyar Építőművészet*, *Fotóművészet*, *Dunántúli Napló* –, amelyek akár a Pécsi Műhelyre, akár a korszak kultúrpolitikai-művészetpolitikai klímájára számos, értékes forrást tartalmaznak. Sporadikusan különböző gyűjteményekben is fel-felbukkan egy-egy Pécsi Műhely-tag munkája; ezek közül is kiemelkedik Kismányoky Károly *Mások szemével* című fotósorozata a New York-i Museum of Modern Art gyűjteményéből, Pinczehelyi Sándor munkái a Magyar Nemzeti Galéria Jelenkori Gyűjteményében, vagy éppen Ficzek Ferenc alkotásai a budapesti Ludwig Múzeumban.⁷ A magángyűjtemények, -archívumok területén sajnálatos módon érvényesül az internetes tartalmakat jellemző instabilitás, illékonyág, eltűnés. Halász

⁶ Interjú Halász Károllyal, saját felvétel, 2006. július. Galántai György balatonboglári kápolnatárlatairól Id. Szerk. KLANICZAY Júlia – SASVÁRI Edit: *Törvénytelen avantgárd. Galántai György balatonboglári kápolnaműterme 1970–1973*. Bp., Artpool – Balassi, 2003.

⁷ KISMÁNYOKY Károly: *With the Eye of Others*, 1973. 4 db zselatin-ezüst fotó, egyenként 30x42 cm. https://www.moma.org/collection/works/229604?artist_id=69548&page=1&sov_referrer=artist (utolsó letöltés: 2022. 06. 12.)
PINCZEHELYI Sándor művei a Magyar Nemzeti Galéria Jelenkori Gyűjteményében, 17 munka. https://mng.hu/mutargyak/?artwork_author=pinczehelyi-sandor (utolsó letöltés: 2022. 06. 12.)
FICZEK Ferenc művei a budapesti Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum gyűjteményében, 5 munka. <https://www.ludwigmuseum.hu/alkoto/ficzek-ferenc> (utolsó letöltés: 2022. 06. 12.)

Károly 2017-ben bekövetkezett halála után az általa létrehozott honlapja gazdtalan maradt, sajnos ma már csak a „wayback machine”-ban, az úgynevezett internetarchívumban található meg. Az archive.org azonban adatbázisszerű mélytartalmakat, s gyakran képi tartalmakat sem őriz meg, csupán „pillanatfelvételeket” készít egy-egy honlapról.⁸

Az uepcs.hu adattárban lehetőség lenne honlapok archiválására is, ám erre jelenleg elsősorban kapacitásbeli problémák – szervermegújítás, tárhelybővítés, forráshiány – miatt nem kerülhet sor.

E-kutatás az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában

96

A Pécsi Műhely művészcsoporthoz tartozó tevékenysége lényegében a hetvenes évekre tehető, jóllehet már a hatvanas évek végén is aktív művészeti tevékenységet folytattak. Jőmagam hosszú ideig ódzkodtam attól, hogy kutatóként megnézzem, milyen anyagokat őriznek a műhely tagjairól, szűkebb környezetükről az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL). Mint ismeretes, a rendszerváltás idején egy 1989-es belügyminiszter-helyettesi intézkedés szerint szisztematikusan semmisítették meg a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökségének hatálya alá tartozó osztályok, beleértve a megyei rendőr-főkapitányságok III/III. alosztályának iratait.⁹ Ennek következményeként a műhely tagjairól s általában a hetvenes évek pécsi kulturális életét érintő anyagokkal elvétve találkoztam. Ugyanakkor a csoport mesterének, Lantos Ferencnek számottevő anyaga került elő kutatásaim során. Jóllehet a Lantos hatvanas évekbeli megfigyelését tartalmazó „*Sorstársak*” fedőnevű objektumdosszié is az iratmegsemmisítések áldozatává vált, de a helyi pártszervekkel, az MSZMP megyei ideológiai titkárával zajlott konfliktusáról egy fennmaradt munkadossziéből mintegy negyven jelentés ad képet.¹⁰ Levéltári kutatásaimat a járványügyi korlátozások mellett is folytathattam, ugyanis az ÁBTL viszonylag gyorsan reagálva, 2021 januárjától lehetővé tette az úgynevezett e-kutatást, azaz a levéltári anyagok online elérhetőségét a megfelelő biztonsági protokoll kialakításával és betartatásával.

Ebben a formában egy paksi anyagot tanulmányoztam, az 1980–1982 közötti időszakról foglalkozó „*Technikus*” fedőnevű objektumdossziét (ÁBTL O-18121). A Pécsi Műhely-tag, Halász Károly ebben az időszakban költözött haza Paksra, s kezdett bele a Vizuális Kísérleti Alkotótelep megszervezésébe. Személye hamar felkelte a helyi politikai rendőrség figyelmét. Maga a nyomozás egy paksi irodalmárkörrel foglalkozott, ahol amatőr írók saját verseiket szerették volna egy válogatáskötetben megjeleníteni, s a kiadvány illusztrációinak, illetve borítójának elkészítésére kérték fel Halászt. A hivatalos megfogalmazás szerint a paksi fiatalok egy laza „csoportosulást” hoztak

⁸ Halász Károly honlapjának – www.halaszkaroly.hu – archivált verziója: <https://web.archive.org/web/20180508185158/http://www.halaszkaroly.hu/biography.php?p=bioling=hu> (utolsó letöltés: 2022. 06. 12.)

⁹ Erről bővebben ld. KENEDI János: *K. belügyi iratfelmérő jelentése a kastélyból*. Bp., Magvető, 2000.

¹⁰ „Kutas Árpád” fedőnevű ügynök munkadossziéja: ÁBTL M-37310, ill. M-37310/1. Lantos Ferenc megfigyeléséről ld. DOBOVICZKI Attila T.: *Lantos Ferenc festőművész konfliktusa Csendes Lajossal, a megyei pártbizottság ideológiai titkárával. Rekonstrukciós kísérlet = Korunk*, 2022. 1. sz., 76–88.

létre, amelynek tagjai saját verseiket, írásait tárgyalták meg és terjesztették, s egy antológiát szerettek volna kiadni. Létrehozták a Duna Irodalmi és Művészeti Kört és a Szabad Irodalmárok Szabad Szakszervezetét. Az „egyesülési joggal való visszaélés vétségének alapos gyanúja” miatt a Tolna Megyei RFK III/III. Osztálya bizalmas nyomozást rendelt el Műhelyi Jánossal – mint a csoport feltételezett vezetőjével – és társaival szemben. Halász kapcsolataként tünt fel a jelentések közt Beke László művészettörténész neve is, akit ekkor már régebb óta megfigyelés alatt tartott a Belügyminisztérium Főcsoportfőnöksége, s akire vonatkozóan a helyi politikai alosztály részletes információkat kapott. Az irategyüttes szerint Beke neve egy kiállítás kapcsán bukkant fel a Pécsi Műhely kontextusában a csoport 1980–1981-es, utolsó kiállítás-sorozatának apropóján. A kiállítás Székesfehérváron debütált 1980 májusában, ezután Miskolcon, Pakson, majd végül Pécsen fejeződött be a sorozat, amely a Pécsi Műhely működését is lezárta. Halász Károly ekkor művészeti előadóként dolgozott a helyi Munkásművelődési Központban. A tervezett kiállítás 1980 novemberében jutott a hatóság tudomására, s intézkedések között a szignalizációt, azaz a felettes szervek – a Tolna Megyei Tanács Városi Bizottság művelődési osztálya – figyelmeztetését, a kiállítás megrendezésének előzetes megakadályozását fogalmazza meg Vajda János rendőr alezredes és Guzorán József rendőr százados.¹¹ Az objektumdossziében több jelentés is foglalkozik a Pécsi Műhely-kiállítással, Kismányokyról és Halászlól a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság III/III-as Osztály vezetőjétől tájékoztató információkat is kértek, majd kaptak. A rendőrség szándéka ellenére a megyei tanács művelődési osztálya megadta az engedélyt a kiállítás megrendezésére, amelyhez a szervezők egy kisebb trükköt vetettek be, amely szintén a jelentésekből derült ki. A kiállításnak ugyanis nem volt zsűrijegyzőkönyve, azaz hivatalos engedélye, viszont a székesfehérvári István Király Múzeumtól volt egy igazolása, amely a kiállítási anyagot sajátjának tüntette fel. A művelődési osztály ennek alapján adta meg az engedélyt. S bár sem a művelődési központ vezetése, sem a művelődési osztály vezetői nem értettek egyet azzal az irányzattal, amelyet a művek képviselnek, azaz a neoavantgárral, nem merték megtiltani a kiállítás megrendezését. Tartottak attól, hogy az *Élet és Irodalom*, az *Új Tükör* és más folyóiratok durva kritikát, illetve bírálatot közölnek velük szemben.¹² Az 1981. február 27-ei értékelő jelentésben Halász kapcsolatai között tünt fel Beke László neve is – Bán Andrással és Hegyi Lóránddal együtt –, mint aki a neoavantgárd irányzat számára biztosítja a művészettörténeti, elméleti hátteret a hivatalos és megtűrt képzőművészeti irányzattal szemben a video art, a conceptual art, a land art szellemében készült alkotások számára. Ugyanennek a jelentésnek a javaslata között szerepel: Halász személyére külön bizalmas nyomozást kezdeményeztek, mivel a Pécsi Műhelyen túl Lantos Ferenchez, Bán Andráshoz, Beke Lászlóhoz és Hegyi Lórándhoz való viszonya ezt indokolja. A Tolna Megyei III/III-as Osztály ismeretei szerint Beke László, Hegyi Lóránd és Bán András ekkor már a Belügyminisztérium III/III-as Főcsoportfőnökség által vezetett bizalmas nyomozás alatt állt.¹³

¹¹ ÁBTL 3.1. O-18121, 175.

¹² Uo., 186.

¹³ Uo., 223.

Bán András a „Stúdiós”, Beke László mások mellett az „Underground” (O-16097; Cseh Tamással) fedőnevű bizalmas nyomozások célszemélyeként azonosíthatóak, jóllehet ezek az objektumdossziék nem fellelhetők. Beke megfigyeléséről ld. még SZÖNYEI Tamás: *Titkos írás 1–2. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990*. Bp., Noran, 2012.

Ennek ismeretében nem meglepő, hogy Beke neve nem csak a Pécsi Műhely-kiállítás kapcsán került elő ebben a dossziében. 1981 februárjában Halász már a VIKAT-ot, a paksi Vizuális Kísérleti Alkotótelepet szervezte, amely a hatóságok figyelmét is felkelte. A „Győri” fedőnevű titkos megbízott 1981. február 13-ai tájékoztatása szerint Halász az alkotótelep művészeti vezetőjének Lantos Ferencet kérte fel, akit a jelentés a neoavantgárd képzőművészeti irányzatok „felélesztőjének” és ezek programadó-jának nevez.¹⁴ Az alkotótelep ügye legközelebb júniusban került elő a jelentésekben, ahol a hatóság a telep programjáról, résztvevőiről, helyéről, pontos időpontjáról előzetesen részletesen informálódott. Teljes névsort kaptak a bő ötven fő résztvevőről, a háromhetes rendezvény eseményeiről. A jelentés szerint Beke például családostól készült részt venni az alkotótelepen. Tekintettel arra, hogy a tervezett résztvevők közt szerepelt Beke László és Hegyi Lóránd, a Tolna Megyei Rendőr-főkapitányság III/III-as Osztályának vezetője, Vajda János rendőr alezredes a jelentés egy példányát megküldte a Belügyminisztérium III/III-4/b Alosztályának, amely a kulturális területeken tevékenykedő ellenséges személyek elhárításával foglalkozott.¹⁵ 1981. július 8-ára datálódik az újabb dokumentum, amelyben Beke neve ismét előfordult. E kivonat érdekessége, hogy azt egy „Bonyhádi” fedőnevű titkos megbízott jelentése alapján Marton György, a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság III/III-as Osztályának századosa készítette. A titkos megbízott beszámolt arról, hogy június 22. és július 12. között Pakson tartózkodik majd a Vizuális Kísérleti Alkotótelepen. Ennek technikai vezetője Halász Károly, művészeti vezetője pedig Lantos Ferenc. A kivonat szerint Beke László és Nádler István mint előadók is szerepelnek az alkotótelep munkájában.

Levéltári referensem, Szőnyi Tamás javaslatára éltem ügynökazonosítással Lantos Ferenc személyére vonatkozóan, s ennek nyomán derült fény „Bonyhádi” fedőnevű titkos megbízott személyére. Lantos Ferencet 1975. június 15-én Fóris Gyula, a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság III/III-as Osztályának őrnagya szervezte be, a 6-os karton szerint titkos megbízottként, hazafias alapon, kulturális és tudományos területre.¹⁶ A 6-os karton alján látható 04-es kódszám „élő”, azaz foglalkoztatott ügynökre utal, dossziéját nem zárták le. Sem a „H” dosszié fellelhetősége, sem a „Bonyhádi” fedőnevű ügynök „M”, azaz munkadossziéja nem ismert. Ebből a szempontból rendkívüli a fent ismertetett jelentés kivonata.

A Tolna megyei nyomozókat 1981 októberében tájékoztatta a Belügyminisztérium III/III-4/b Alosztályáról Rácz Sándorné rendőr alezredes a paksi Munkásművelődési Központ, illetve Halász Károlyra vonatkozó információkról. Ezek az információk egy meg nem valósult eseménnyel, a Paksra tervezett *Dokumentum 3.* című fotókiállítással¹⁷ kapcsolatosak, amelynek megrendezését a Tolna Megyei Tanács Művelődési Osztálya

¹⁴ ÁBTL 3.1.5. O-18121, 214.

¹⁵ Uo., 271.

¹⁶ Lantos dossziéjának száma H-60689. Fóris Gyula őrnagy a „*Sorstársak*” fedőnevű, Lantossal szembeni bizalmas nyomozásban is aktív, vezető szerepet játszott a hatvanas években. Lásd DOBOVICZKI: *i. m.* (2022) 77–78.

¹⁷ A *Dokumentum* kiállítássorozat 1979-ben indult Veszprémben Jokesz Antal, valamint Kerekes Gábor és Szerencsés János szervezésében. Az 1981-es esemény katalógusújságjának szövegét Beke László jegyzi. Bővebben ld. JOKESZ Antal: *Dokumentumok = Ex-Symposion*, 2000, 32–33. sz., 79–82.

nem engedélyezte. A jelentés részletesen taglalja Beke felháborodását, amelyről telefonlehallgatással (3/a rendszabály) szereztek tudomást a hatóságok. E telefonbeszélgetést Beke Szerencsés Jánossal folytatta,¹⁸ akit a hatóság szerint Beke arra utasított (ez nyilvánvalóan a hatóságok nyelvi túlzása), hogy gyűjtsenek össze minden adatot a paksi zsűiről, hogy a „farkukra lehessen lépni” (sic!). Egyúttal felvetette, hogy a Munkáművelődési Központ mint szervező lehetőség szerint fellebbezze meg a döntést a Népművelési Intézetnél, a Fotóművész Szövetségnél, a Tolna Megyei Tanácsnál. Végső esetben pedig a kiállító művészekkel közös beadványban tiltakozott volna a Képzőművész Szövetségnél és a Népművelési Intézetnél, hogy a tolnaiakat feddjék meg, amiért szerinte jogtalanul jártak el a zsűrizés tekintetében.

Ugyanez a jelentés ismerteti egy úgynevezett „K” anyag, azaz egy levélküldemény tartalmát is; ezt a levelet Beke Halász Károlynak írta, s pontokba szedve hasonlókat fogalmazott meg, anyai kiegészítéssel, hogy itt már névvel szerepelt a zsűri elnöke, a pécsi dr. Szász János fotóművész.

Az összefoglaló jellegű jelentésből következtetni lehet a Bekével szemben folytatott állambiztonsági tevékenységek volumenjére is: e szerint Beke és „társainak” tevékenysége nyolc megyére terjedt ki az országban, akiknek fő törekvése a hatóságok szerint az volt, hogy fórumokat, kiállítási lehetőségeket teremtsenek az általuk képviselt neoavantgárd képzőművészeti irányzatoknak, melyek az értékelés szerint a hivatalos képzőművészeti életet és művelődéspolitikát kérdőjelezték meg. A kapott tájékoztatás szerint Beke és társai kapcsolatot tartottak más, az állambiztonság számára hangsúlyos megfigyelési ügyekkel és azok alanyaival, többek között Bán András vagy Konrád György köreivel, illetve más ellenzéki csoportosulásokkal, személyekkel. A tájékoztatóból kitűnik, hogy egyedül a Tolna Megyei Tanács élt azzal a jogkörével, hogy zsűriztesse a kiállítási anyagot, s ez alapján megvonja attól az engedélyt. A jelentést követő javaslat szerint a hatóság igyekezett megelőzni a megyei tanács ellen készülő „támadást”, s az ügy fejleményeiről tájékoztatták István Józsefet, a Tolna Megyei Tanács elnökhelyettesét. Az intézkedések között arról határoztak, hogy önálló bizalmas nyomozást kezdeményeznek az ügyben, s számára önálló objektumdossziét is nyitottak.¹⁹ Innentől kezdve a „Technikus” fedőnevű dossziében nem találhatóak további feljegyzések Beke László személyére, Halász Károlyról is csak a nyomozást lezáró jelentésben tettek említést, mint a célszemélyek kapcsolatáról. A „Technikus” fedőnevű operatív nyomozást és annak dossziéját 1982 áprilisában zárták le.²⁰

Archivált dokumentumok és kontextusok – három példa

Ahogy fentebb már utaltam rá, a Pécsi Galéria archív anyagai közt számos olyan dokumentum található, amely nem a galéria saját kiadványa. A más művészekről, mű-

¹⁸ A jelentés Szerencsés Sándor nevű személyt említi, ami nyilvánvalóan elírás (ÁBTL 3.1.5. 0-18121. 367. o.).

¹⁹ Uo., 367–369. A 29-OD-3532. sz. objektumdosszié fellelhetősége nem ismert.

²⁰ A nyomozás egyes célszemélyeit, a paksi csoport tagjai közül Oláh Zoltánt és Horányi Györgyöt 1982 márciusában rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesítették.

vészeti intézményekből származó szakmai anyagok valódi kincsesbányát jelentenek az érdeklődők számára. Marina Abramović 1976-os wrocławai katalógusa²¹ is egy ilyen páratlan leletnek számít. A Pécsi Műhely tagjainak 1976. december 1-jén nyílt kiállítása a wrocławai „Pałacyk” egyetemi kulturális központ kortárs művészetekre fókuszáló galériájában (SZSP Akademickie Centrum Kulturalne, Galeria Sztuki Najnowszej). A lengyelországi utat hosszas szervezés előzte meg, Pinczehelyi koordinálta az előkészületeket. A kiállítás december 1-jén nyitott, pár nappal előtte a Doktor Sándor Művelődési Központ mikrobuszával indultak. Az utazás kivételével az út önköltséges volt, az étkezésről, a napidíjról maguknak kellett gondoskodniuk. A kiállítókkal tartott még a Pécsi Központi Amatőr Színpadtól Bagossy László és sofőrként Csutora Ferenc, valamint Aknai Tamás, a Janus Pannonius Múzeum művészettörténésze is, aki a kiállítást nyitotta meg. A kiállításra a csoport saját kiadványt is készített, egy négyoldalas fekete-fehér brossúrát.²²

A lengyel kiállítóhelynek nem ez volt az első magyar vonatkozású kiállítása. Ugyan-ez év áprilisában már rendeztek egy magyar galériát, amikor is Attalai Gábor, Bak Imre, Erdély Miklós, Gáyor Tibor, Legédy Péter, Maurer Dóra, Pauer Gyula, Tót Endre munkáit mutatták be. A pécsi kiállítást Pinczehelyi Sándor szervezte, aki így írt erről: „Wrocławba, az egyetemi galériába szerveztem egy kiállítást októberre, ott, ahol a magyar kiállítás volt – ennek plakátját nálam meg lehet tekinteni, mindenki rajta van, aki számít, nagyon jó dokumentum –, ott úgy tervezik, hogy egy 100x140 cm-es plakát (poster) lenne a katalógus, ennek anyagát június végére kérik, de ezt még pontosan meg fogom tudni. Rendkívül progresszív dolgot kellene csinálni, olyan műveket, amelyeket vagy postán, vagy kézben lehet vinni, szállást és a lengyel határtól a jegyet fizetik, kérdezték, hogy külön-külön akarunk kiállítani vagy egyben, én azt mondtam, hogy közösen. Nagyon számítanak filmekre is, mert tettem egy olyan ígéretet, hogy azok is lennének.”

A kiállításról és annak megnyitójáról tizenöt fekete-fehér fotó is található az adattárban.²³

Egyébiránt nem a wrocławai kiállítóhely volt az első és egyetlen alkalom, ahol a pécsi alkotók és a ma világhírűnek számító szerb képzőművész, Marina Abramović pályája keresztezte egymást. Korábban is „találkoztak” már: 1973-ban szintén egy egyetemi kiállítóhelyen, a zágrábi egyetemi központ galériájában (Galerija Studentskog Centra) rendezték meg a XEROX című kiállítást Želimir Košćević szervezésében. A több mint hatvan kiállító között a pécsieken kívül más magyar alkotók is szerepeltek, túlnyomórészt az emigrációból és a vajdaságból: Beke Lászlón (aki a magyar

²¹ Marina ABRAMOVIĆ 1976-os wrocławai katalógusa a Pécsi Galéria gyűjteményében. http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/TV_999932 (utolsó letöltés: 2022. 06. 24.)

²² Lásd upecs.hu *Közlemények* 17., 2. pont, 1976. november 10. http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/PM_11054 (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.) illetve: A Pécsi Műhely wrocławai katalógusa. upecs.hu http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/PM_555615 (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)

²³ upecs.hu *Közlemények* 13., 4. pont, 1976. május 14. http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/PM_11050 (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.) illetve: A Pécsi Műhely wrocławai kiállítása. <http://upecs.hu/index.php/Search/objects/search/A+P%C3%A9csi+M%C5%B1hely+wroc%C5%82awi+ki%C3%A1ll%C3%ADt%C3%A1sa> (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)

részvételt koordinálta), Legéndy Péteren és Tóth Gáboron kívül Perneckzy Géza, Urkom Gergely, Urbán János, valamint a Bosch+Bosch Csoport tagjai: Szombathy Bálint, Kerekes László, Szalma László és Slavko Matković.

A jugoszláv művészek között szerepelt az akkor még pályája elején járó, újvidéki művészeti akadémián tanító Marina Abramović is. Érdekeség, hogy Ficzek – elírás következtében – „Piszek” néven olvasható a meghívón, a műhelyt pedig a horváth szervezők „Pecsi Mhêlm”-ként szerepeltetik. A kiállításához egy művészújság is készült, amelynek utolsó lapján Galántai György az évi balatonboglári kápolnatárlatát reklámozzák „Hajdmo na Balaton” (Menjünk a Balatonra) címmel, részletes programleíréssel.²⁴

Hajas Tibor 1980-ban, halálának évében a Pécsi Galéria igazgatójának írt levele is nagyon izgalmas kontextusba ágyazódik. Pinczehelyi Sándor 1980-ban rendezte meg első alkalommal a *Rajz / Drawing* című kiállítást. A kiállítási felhívást azonban – mint az Hajas Tibor leveléből is kiderül – kissé késve juttatta el Hajashoz, aki finoman, diplomatikusan utasítja vissza a részvételt. Ugyanakkor egy jövőbeni pécsi kiállítás lehetőségét is felvillantja, amely Hajas bekövetkezett halála miatt már nem valósíthatott meg.²⁵ A történetet keretezi egy, az Állambiztonsági Hivatal Történeti Levéltárában őrzött „Napi operatív információs jelentés” Hajas Tibor kiállítási katalógusával kapcsolatban. Ez a kiadvány már Hajas halála után készült volna, de a kiállítást a Magyar Nemzeti Galéria visszautasította. A katalógust a szervezők Pécsen szerették volna nyomdakésszé tenni, de a hatóság ezt megakadályozta.

„A »Stúdiós« fedőnevűn bizalmas nyomozás célszemélye által szervezett emlék-kiállítást a Magyar Nemzeti Galéria nem vállalta, így a kiállítandó alkotásokról hivatalos katalógus nem készülhetett. Ezért »Stúdiós« a Pécsi Galéria igazgatójához fordult, aki a katalógus elkészítését megrendelte a Kossuth Nyomdánál, ahol J. Imre vállalta a kivitelezést.

Az így elkészülő katalógus lehetővé teszi egy meg sem rendezett kiállítás dokumentálását, ami hivatkozási alapot nyújthat »újabb« kiállítás szervezésére.

Az információ forrása megbízható, tartalma nem ellenőrzött.”

A hatóságok szignalizációt küldtek a Kossuth Nyomda igazgatójának és a Pécsi Galéria felettes szervének, s ellehetlenítették a katalógus pécsi nyomtatását.²⁶

---

²⁴ Lásd: *Newspaper of the Gallery of the Student Centre No. 44*.
A kiadványok megtalálhatóak: Archives of Conceptual and Neo-Avantgarde Art Practices, Museum of Contemporary Art Zagreb:
<https://digitizing-ideas.org/en/entry/19946> (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
<https://digitizing-ideas.org/en/entry/18502/2> (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)

²⁵ *upecs.hu Hajas Tibor levele*.
http://upecs.hu/media/collectiveaccess/images/2/9/68177_ca_object_representations_media_2916_original.pdf (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
Beke László szövege Hajas Tiborról, kézirat.
http://upecs.hu/media/collectiveaccess/images/2/9/13071_ca_object_representations_media_2918_original.pdf (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
Hegyi Lóránd szövege Hajas Tibor katalógusában.
http://upecs.hu/media/collectiveaccess/images/2/9/6821_ca_object_representations_media_2920_original.pdf (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
Hajas Tibor katalógusának képei.
http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/TV_555999 (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)

²⁶ BM III. Főcsoportfőnökség Operatív Koordináló Ellenőrző és Titkársági Osztálya
45/78/10/100/1981. 100. szám, Budapest, 1981. május 11. Bán András NOIJ anyagából.

A Pécsi Galéria szervezési anyagaiból még egy kuriózumnak számító dokumentumot, az 1983-as *A táj / The Landscape* című kiállításra érkezett bolgár származású „cso-magolóművész”, Christo anyagát emelnék ki.²⁷ Egy Pinczehelyi Sándor magánarchívumából előkerült negatív tekercsen 27 képkocka őrzi ennek az 1983-as kiállításnak a hangulatát: enteriőr-fotók, műtárgy-reprodukciók, kiállításrészletek láthatóak a fekete-fehér felvételeken. Ezek egyikén tűnik fel két Christo-mű is a galéria falain.²⁸ A kiállítás 1983 augusztusában nyílt meg, amelyen 22 országból 112 képzőművész közel 200 munkája volt látható. A kiállításra a felhívás szerint „bármilyen” technikával készült művel lehetett jelentkezni, méretkorlátozás nélkül. A Pinczehelyi rendezte kiállítás nem csak azért volt formabontó a maga módján, mivel a hazai szcénában az 1980-as években az elsők között foglalkozott az ember és a természet viszonyával mint képzőművészeti problémával. A kiállítás ugyanis egyik előfutárának tekinthető a Magyarországon csak jó évtizedes késéssel éledező ökológiai diskurzusnak. Nyugat-Európában ugyanis már a hatvanas évek végén megjelentek azok az új társadalmi mozgalmak, amelyek kulcsszerepet játszottak az ökológiai szempontú életmódkísérletekben és az ökológiai diskurzus alakításában. Nem véletlen, hogy e kiállítást továbbgondolva 1985-ben már *A Természet / The Nature* címmel rendezte meg annak folytatását.

Az egyik mű, amely a fotón szerepel, Christo 1976-os munkája, amely *Running Fence (Futó kerítés)* címmel szerepel a kiállítás katalógusában. Máshol – például Christo hivatalos weboldalán – ugyanez a mű „Christo and Jeanne-Claude: *Running Fence* (Sonoma and Marin Counties, California, 1972-1976 [Photo: Jeanne-Claude] © 1976 Christo)” jegyzettel szerepel, az alkotótársat is nevesítve. Ugyanennek a fotónak a kópiái megtalálhatóak többek között a párizsi Pompidou Központ, vagy éppen a washingtoni National Art Gallery gyűjteményében is. A másik fotón Christónak egy hasonlóképpen emblemikus munkája látható, a *Valley Curtain (Völgyfüggöny)* 1970-1972-ből. E fotót Wolfgang Volz készítette. Christo munkáiban ugyanis számos közreműködő vett részt, különféle feladatokkal. Ennek a fajta projektalapú művészetnek egyik sajátossága az a grandiózus fogalmazásmód, amely általában jellemző Christo munkáira. Ez nem egyedi a nyugati land art-művészetben, ellentétben a magyar, illetve kelet-európai természetművészeti törekvésekkel; gondoljunk csak akár Michael Heizer *Double Negative* (1969) vagy éppenséggel Robert Smithson *Spiral Jetty* (1970) című munkáira. Míg előbbinél 244 ezer tonna követ ástak ki egy 9 méter széles, 15 méter mély és 457 méter hosszú sziklahasadék létrehozása során, az utóbbinál egy 460 méter hosszú, 4,6 méter széles spirált hoztak létre 6650 tonna kőből a utahi Nagy Sós-tóban.

A kiállításra érkezett és digitalizált anyagnak része egy *CHRISTO BIOGRAPHY* és egy, a *VALLEY CURTAIN 1970-1972*. műleírás kézírata.²⁹ Ez utóbbi részletes infor-

²⁷ *A táj / The Landscape*. A kiállítást rendezte, a katalógust tervezte: PINCZEHELYI Sándor. Pécsi Galéria, 1983. augusztus 19. - szeptember 16.

²⁸ [upecs.hu Christo-művek a Pécsi Galériában](http://upecs.hu/Christo-művek-a-Pécsi-Galériában).
http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/TV_1000190 (utolsó letöltés: 2022. 06. 24.) A fotón szereplő harmadik mű a lengyel Jerzy Treliński *Intervention* (1980) című munkája.

²⁹ [upecs.hu Christo Biography](http://upecs.hu/Christo-Biography).
http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/TV_999830 (utolsó letöltés: 2022. 06. 24.)
Christo - Valley Curtain műleírás.
http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/TV_999827 (utolsó letöltés: 2022. 06. 24.)

mációkat tartalmaz a munka kivitelezésének körülményeiről: e szerint harmincöt építőmunkás, hatvannégy segítő, művészeti iskolások, főiskolai hallgatók, önkéntesek vettek részt a megvalósításban. A völgyfüggőnyt a lynni Unipolycon és a denveri Hen R. Yihite cégek tervezték, kivitelezője az A and H Builders Inc. volt, Henry B. Leininger felügyelete alatt. A völgyet mintegy lezáró, 1313 láb (kb. 400 méter) széles függőny a széleken 182 láb, legmagasabb részén 365 láb hosszú volt; a völgyet lezáró narancssárga függőny felülete mintegy 200 ezer *square feet*, azaz 18 500 négyzetméter volt, amely – miként azt Christo hangsúlyozza – a lejtőket és a völgy alját tisztán hagyta. A függőnyt felül 11 kábelbilincs tartotta, alul 27 helyen horgonyozták a talajhoz. A projekt teljes kivitelezése 28 hónapot vett igénybe. Mind a *Running Fence*, mind a *Valley Curtain* esetében számos dokumentumfotó áruklodik a résztvevőkről, amelyekből jó néhány Christo hivatalos weboldalán is elérhető.³⁰

Christo az 1985-ös kiállításra két művet küldött: az 1968–1969-es *Wrapped Coast*, illetve az 1980–1983-as *Surrounded Islands* című munkáit; a kiállítás katalógusában az utóbbi fotóreprodukciója szerepel. Megjegyzem: a „Becsomagolt part” kivitelezése során több mint 92 ezer négyzetméter szövetet és 56 km kötelet használtak fel, a 11 miami szigetet 600 ezer négyzetméter rózsaszín polipropilénszövettel vették körül.

Egyébiránt Christo munkáival már korábban is találkozhatott a pécsi közönség. Az 1976-os *Modern grafika Pécs* című kiállításon Christo egy 1968-as munkájával vett részt, amelyet a IV. kasseli documentára készített. Az *5,600 Cubicmeter Package* című műve Ballon-oszlop néven ma is megtalálható a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményében (leltári szám: JPM 75.84). Ezt a kiállítást Aknai Tamás, a múzeum művészettörténésze szervezte, a kiállítási katalógust Pinczehelyi Sándor tervezte, aki, mint a múzeum munkatársa, a kiállítás rendezésében is részt vett.³¹

Archívumok az online térben

A klasszikus levéltárak a digitalizáció és a hálózati társadalom kihívásaira eltérő módon reagáltak, s viszonylag ritka az egységes szemléletmód az archiválás területén. Magyarországon ilyennek lehet tekinteni a 2012-es Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia kidolgozását, s ennek nyomán a Mandarchív (Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet) kialakítását, vagy korábban a Nemzeti Audiovizuális Archívumot, az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtárát. Számos magánkezdemenykezéssel lehet találkozni, ilyen például az Arcanum Digitális Tudománytár projektje (tudományos és szakfolyóiratok, heti- és napilapok, valamint lexikonok és tematikus könyvgyűjtemények), a Fortepan fotógyűjteménye, vagy éppenséggel az Artpool Művészetkutató Központ hálózati gyűjteménye. Ezekon kívül számos kezde-

---

³⁰ *Running Fence*. Sonoma and Marin Counties, California, 1972–1976.
<https://christojeanneclaude.net/projects/running-fence> (utolsó letöltés: 2022. 05. 23.)
Valley Curtain. Rifle, Colorado, 1970–1972.
<https://christojeanneclaude.net/projects/valley-curtain> (utolsó letöltés: 2022. 05. 23.)

³¹ A katalógust lásd: AKNAI Tamás: *Modern grafika Pécs, 1976*. A Janus Pannonius Múzeum kiadványai 29. Pécs, JPM, 1976.

ményezéssel találkozni a hazai digitális archívumok között, amelyek közös jellemzője az inkompenzurábilis, azaz a különböző archiválási projektek közötti átjárhatatlanság, „összemérhetetlenség”. Ebben a rendzetlenségben, a különféle heterogén eljárásmodok és adattárolási rendszerek között az Europeana-projekt próbált meg kísérletet tenni valamiféle egységes archiválási szempontrendszer és metodika bevezetésére, mely talán hosszú távon mégiscsak elősegíti a különféle archiválási területek, kialakuló adatbázisok átjárhatóságát.

Az archívumok multimediálissá válása, majd megjelenése a hálózati térben alapvetően változtatta meg a hagyományos levéltárak funkcióját, szerepét. Wolfgang Ernst médiateoretikus, a berlini Humboldt Egyetem professzora az archívumoknak ezt a típusú, azaz a különféle kulturális, történeti és mediális szempontú összekapcsolását a médiaarcheológia területén látja lehetségesnek. Az online térben alapvetően alakulnak át az archívumok: a klasszikus levéltárak helyébe multimediális adatbázisok lépnek, ahol a felhasználók maguk találják meg, alakítják ki az újabb összefüggéseket a különféle típusú dokumentumok között. Sőt: mindannyian hozunk létre mikroarchívumokat, amelyekben szövegek, fotók, mozgóképek, levelezések, fájlok, adatok, szoftverek s egyéb mediális „dokumentumok” egyaránt megtalálhatóak. Ugyanakkor – ahogyan erre Ernst fel is hívja a figyelmet – ezek az archívumok elsősorban nem a kulturális emlékezet részei; az archívumok „politikája” a dokumentumok és az azokat adminisztratív eszközökkel létrehozó intézményi apparátus közötti szerves kapcsolatról szól. Ernst arra hívja fel a figyelmet, hogy az archívum valójában az adatok történetekké alakításának a lehetőségét teremti meg, s az archiválás művelete során eleve nem egy primer adatbank prezentációja a cél. Nem az az elsődleges, hogy felidézzon egy valamikori valóságot, hanem hogy az „örökül kapott világ dolgait egy még megalkotandó világ anyagává változtassa”. Ezáltal az archiválás a múltról alkotott tudás jelenvalóságát testesíti meg.³² Ezt az integratív történeti szemléletmódot képviseli Sigfried Zielinski is, a berlini Vilém Flusser Archívum igazgatója, aki elsősorban a technikai médiumokat – elsősorban a mozi és a televíziót –, azok intézményeit és társadalmi használatuk vizsgálatát tartja elsődlegesnek. *Audióvíziók* című tanulmányában a film és a televízió hetvenes évek végéig tartó hegemoniáját helyezi vizsgálódásainak középpontjába, ahol a „látógépek” alapvetően alakítják át a társadalmi tapasztalatok területét. Ezzel együtt a valóság konstruálásának médiumaiként határozza meg ezeket, melyek lezárt történetiséggel rendelkeznek.³³ Ezt a szempontot, azaz a letűnt technológiák tanulmányozásából az új médiára vonatkozóan szereshető tapasztalatokat tekinti a médiaarcheológia egyik legfontosabb hozadékának Jussi Parikka is, a Turku Egyetem docense a *What is media archeology?* című munkájában. Parikka előszeretettel fordul olyan, a természetből, a természettudományokból származtatható példák, metaforák felé, mint a „vírusok archeológiája”, a „rovar-média” vagy éppen a média geológiája.³⁴ Az archívumok átalakuló mediális szerkezete

³² ERNST, Wolfgang: *Archívumok morajlása: Rend a rendetlenségéből* = DERRIDA, Jacques – ERNST, Wolfgang: *Az archívumok kínzó vágya: Freud impresszió – Archívumok morajlása: Rend a rendetlenségéből*. Fordította: LÉNÁRT Tamás. Bp., Kijárat, 2008, 107–110.

³³ ZIELINSKI, Siegfried: *Audióvíziók. A mozi és a televízió, mint a történelem közjátékai*. Bp., C3-Gondolat-Ráció, 2009.

³⁴ PARIKKA, Jussi: *What is Media Archeology?* Cambridge, Polity Press, 2012.

tartalmi és strukturális vonatkozásban megköveteli a mai eszközök és technikák múltjának kutatását; a mához vezető út rekonstrukciója ezért az egyik legfontosabb technika a tájékozódáshoz és a megértéshez. Az archívumok, az archívumokkal kapcsolatos szemléletmódbeli változások – az archivológia „tudománya” – csakis a médiaarcheológiai szempont mentén válik megfoghatóvá. Az archívum többé már nem egy statikus, falakkal körülvárt építmény, sokkal inkább egy dinamikus, a történetek és az összefüggések, a szabad asszociációk és a történelmi tudat újraalkotásának a terepévé vált.³⁵

Az elmúlt néhány évben nemzetközileg is felerősödtek a hetvenes évek periferiális művészeti centrumaira vonatkozó kutatások. A megélenkült figyelmet számos kiállítás, illetve a műtárgypiac határozott érdeklődése is mutatja. Ugyanakkor lényegesen kevesebb energia és figyelem esik azoknak a mikrotörténeti kontextusoknak a feltárására, amelyek ezt a korszakot valóban érthetővé, értelmezhetővé teszik. Egy olyan „kifutó” generáció kulturális-művészeti teljesítményéről van szó, amely a neoavantgárd, majd a nyolcvanas években az új szenzibilitás művészeti programjában teljessé vált ki. A kulturális ellenállásnak, a művészeti állásfoglalásnak olyan szofisztikált nyelvezetét alakították ki, amely a Kádár-kor sajátos mikroklimájában értelmezhető. Ehhez szükséges számba venni, s a további kutatások számára elérhetővé, láthatóvá tenni azokat a dokumentumokat, amelyek segíthetik a későbbi kutatásokat, a legkülönfélébb befogadói gyakorlatokat. A szétszórt, jellemzően magángyűjteményekben, magánarchívumokban, illetve hivatalos tudástárakban található dokumentumokból olyan hálózati archívum hozható létre, amely a múlt rekonstrukcióját segíti elő. Ebből igyekeztem bemutatni néhány értelmezési kísérletet ebben a tanulmányban.

Irodalomjegyzék

- A Pécsi Műhely wrocławai katalógusa.
http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/PM_555615 (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
- A Pécsi Műhely wrocławai kiállítása.
<http://upecs.hu/index.php/Search/objects/search/A+P%C3%A9csi+M%C5%B1hely+wroc%C5%82awi+ki%C3%A1ll%C3%ADt%C3%A1sa> (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
- AKNAI Tamás: *Modern grafika Pécs*, 1976. Pécs, JPM, 1976.
- Archives of Conceptual and Neo-Avantgarde Art Practices, Museum of Contemporary Art Zagreb:
<https://digitizing-ideas.org/en/entry/19946> (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
- Archives of Conceptual and Neo-Avantgarde Art Practices, Museum of Contemporary Art Zagreb:
<https://digitizing-ideas.org/en/entry/18502/2> (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
- *Beke László szövege Hajas Tiborról*, kézirat.
http://upecs.hu/media/collectiveaccess/images/2/9/13071_ca_object_representations_media_2918_original.pdf (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
- BEKE László: *Médium/elmélet. Tanulmányok 1972–1992*. Bp., Balassi-BAE Tartóshullám-Intermédia, 1997.
- *Christo – Vally Curtain műleírás*.
http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/TV_999827 (utolsó letöltés: 2022. 06. 24.)
- *Christo Biography*.
http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/TV_999830 (utolsó letöltés: 2022. 06. 24.)
- *Christo-művek a Pécsi Galériában*.
http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/TV_1000190 (utolsó letöltés: 2022. 06. 24.)

³⁵ Az archívumok elméletéről ld. Szerk. PALKÓ Gábor: *Az archívumok elméletei = Helikon Irodalomtudományi Szemle*, 2014. 3. sz.; Szerk. JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András: *Örökség, archívum és reprezentáció*. Kolozsvár, Kriza Könyvek, 2017.

- DOBOVICZKI Attila T.: *Lantos Ferenc festőművész konfliktusa Csendes Lajossal, a megyei pártbizottság ideológiai titkárával. Rekonstrukciók kísérlet* = *Korunk*, 2022, 1. sz., 76–88.
- ERNST, Wolfgang: *Archívumok morálja: Rend a rendetlenségéből* = DERRIDA, Jacques – ERNST, Wolfgang: *Az archívumok kínzó vágya: Freud impresszió – Archívumok morálja: Rend a rendetlenségéből*. Ford. LÉNÁRT Tamás, Bp., Kijárát, 2008, 107–110.
- FICZEK Ferenc művei a budapesti Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum gyűjteményében, 5 munka.
<https://www.ludwigmuseum.hu/alkoto/ficzek-ferenc> (utolsó letöltés: 2022. 06. 12.)
- *Hajas Tibor katalógusának képei*.
http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/TV_555999 (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
- *Hajas Tibor levele*.
http://upecs.hu/media/collectiveaccess/images/2/9/68177_ca_object_representations_media_2916_original.pdf (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
- Halász Károly honlapjának – www.halaszkaroly.hu – archivált verziója:
<https://web.archive.org/web/20180508185158/http://www.halaszkaroly.hu/biography.php?p=bio&lng=hu> (utolsó letöltés: 2022. 06. 12.)
- *Hegy Lőránd szövege Hajas Tibor katalógusában*.
- http://upecs.hu/media/collectiveaccess/images/2/9/6821_ca_object_representations_media_2920_original.pdf (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
- https://mng.hu/mutargyak/?artwork_author=pinczehelyi-sandor (utolsó letöltés: 2022. 06. 12.)
- Interjú Halász Károllyal, sajtó felvétel, 2006. július.
- JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András (szerk.): *Örökség, archívum és reprezentáció*. Kolozsvár, Kriza Könyvek, 2017.
- JOKESZ Antal: *Dokumentumok = Ex-Symposion*, 2000, 32–33. sz., 79–82.
- KENEDI János: *K. belügyi iratfelmérő jelentése a kastélyból*. Bp., Magvető, 2000.
- KISMÁNYOKY Károly: *With the Eye of Others*, 1973. 4 db zselatin-ezüst fotó, egyenként 30x42 cm.
https://www.moma.org/collection/works/229604?artist_id=69548&page=1&sov_referrer=artist (utolsó letöltés: 2022. 06. 12.)
- KLANICZAY Júlia – SASVÁRI Edit (szerk.): *Törvénytelen avantgárd. Galántai György balatonboglári kápolnaműterme 1970–1973*. Bp., Artpool – Balassi, 2003.
- *Közlemények 13., 4. pont*, 1976. május 14.
http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/PM_11050 (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
- *Közlemények 17., 2. pont*, 1976. november 10.
http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/PM_11054 (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
- Marina ABRAMOVIĆ 1976-os wrocław-i katalógusa a Pécsi Galéria gyűjteményében.
http://upecs.hu/index.php/Detail/objects/TV_999932 (utolsó letöltés: 2022. 06. 24.)
- *Newspaper of the Gallery of the Student Centre No. 44*.
- PALKÓ Gábor (szerk.): *Az archívumok elméletei = Helikon Irodalomtudományi Szemle*, 2014. 3. sz.
- PARIKKA, Jussi: *What is Media Archeology?* Cambridge, Polity Press, 2012.
- PÉCSI MŰHELY: *Tájékozódások*. Artpool Művészettudományi Központ online.
<https://artpool.hu/boglar/1972/720706PM.html> (utolsó letöltés: 2022. 06. 22.)
- PETERNÁK Miklós – SZEGEDY-MASZÁK Zoltán (szerk.): *Médiatörténeti szövegyűjtemény*. Bp., MKE-Intermédia, 2011.
- PINCZEHÉLYI Sándor művei a Magyar Nemzeti Galéria Jelenkori Gyűjteményében, 17 munka.
Running Fence. Sonoma and Marin Counties, California, 1972–1976.
<https://christojeanneclaude.net/projects/running-fence> (utolsó letöltés: 2022. 05. 23.)
- SZŐNYEI Tamás: *Titkos írás 1–2. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990*. Bp., Noran, 2012.
- *Underground Pécs: 1980–1999. A pécsi alternatív kultúra dokumentumainak hálózati médiagyűjteménye*.
<http://upecs.hu/> (utolsó letöltés: 2022. 06. 25.)
- *Valley Curtain*. Rifle, Colorado, 1970–1972.
<https://christojeanneclaude.net/projects/valley-curtain> (utolsó letöltés: 2022. 05. 23.)
- ZIELINSKI, Siegfried: *Audióviziók. A mozi és a televízió, mint a történelem játéktékei*. Bp., C3-Gondolat-Ráció, 2009.